

Харченко Ю.П.

к. держ. упр.,

*доцент кафедри менеджменту та державної служби,
Національний університет «Чернігівська політехніка»*

Kharchenko Yuliia

Chernihiv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6181-548X>

АНАЛІЗ ІНКЛЮЗИВНИХ ІНСТИТУТІВ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ANALYSIS OF INCLUSIVE INSTITUTIONS OF REGIONAL DEVELOPMENT ON THE EXAMPLE OF THE CHERNIGIV REGION

Анотація. У статті проаналізовано наукові думки про інклюзивні економічні інститути в наукових доробках сучасних регіоналістів. Досліджено, що ефективний просторовий розвиток в регіоні потребує побудови структури управління, заснованої на принципі раціонального використання всіх видів ресурсів при створенні сприятливого середовища для реалізації людського потенціалу. Запропоновано модель регіонального розвитку, комплексних економічних інститутів та логістичних інструментів розглянути на моделі Портера «Ромб конкурентоспроможності національної економіки» на прикладі Чернігівського регіону. Аналіз конкурентоспроможності Чернігівського регіону дозволив виявити фактори, що сприятимуть створенню інклюзивних економічних інститутів та підтвердити необхідність підтримки з боку уряду, тобто необхідність формування не лише економічних, але й інклюзивних політичних інститутів.

Ключові слова: регіон, розвиток регіону, інститут, інклюзивність, інклюзивний розвиток, інвестиції, соціально-економічний розвиток.

Постановка проблеми. Українська і світова наукова спільнота наразі перебувають в процесі обговорення одного з найбільш суперечливих питань, яке стосується фінансового процвітання одних країн та занепаду економіки в інших. Більше того, це питання є актуальним для України, оскільки маючи

значний потенціал розвитку через її: територіальне розташування (перетин маршрутів Європа-Азія); логістичний доступ до ринків Близького Сходу та Африки; людські ресурси (трудові та інтелектуальні); кліматичні умови та земельні ресурси; умови розвитку альтернативних енергоутворюючих, енергозберігаючих технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів розглядаються в багатьох дослідженнях українських та зарубіжних учених, зокрема І.А. Абрамової, Д. Аджемоглу, О. Амоші, М.П. Бутка, В.М. Геєця, З.В. Герасимчук, Л.Л. Ковальської, С.К. Куїжева, О.Д. Мороза, М. Портера, Т.А. Приходченко, А.В. Пелашенко, Д. Робінсон, Г.М. Самійленко, Н.В. Хвищуна та інших.

У наукових дослідженнях питання регіонального розвитку розглядаються з позицій різних підходів та концепцій: державного управління, ресурсної, диверсифікації національної економіки та її конкурентоспроможності [7], логістичної [2; 5] та багатьох інших.

Після економічного форуму в Давосі однією з найбільш обговорених сьогодні концепцій розвитку є концепція інклюзивного зростання, ініційована Д. Аджемоглу і Д. Робінзоном [1], що набуває ваги в дос-

лідженнях національного економічного розвитку.

Аджемоглу і Д. Робінсон у своїй роботі «Походження влади, багатства та бідності» [1] стверджують, що ступінь розвитку національної економіки безпосередньо залежить від інклюзивних економічних інститутів, які забезпечують два основні двигуни економічного зростання: технологічні інновації та освіта.

Інклюзивний економічний інститут, згідно визначення запропонованого Аджемоглу і Д. Робінсоном – це «інституція, яка заохочує людей до участі в економічній діяльності». Комплексні економічні інститути повинні створити умови, в яких люди можуть конкурувати, дотримуючись всеохоплюючої приватної власності, справедливої правової системи та надання публічних послуг для обміну та проведення переговорів. Також має бути гарантія відкрити новий бізнес та вибрати власний шлях кар'єри [1, с. 79].

Розглядаючи Україну, окремі регіони завжди суттєво змінювалися в плані розвитку та економічного зростання. Це пов'язано з історичними факторами, складом та структурою галузі, що склалися в конкретному регіоні, рівнем адаптованості до сучасних економічних умов, рівнем інновацій та розвитку інвестицій.

А.В. Пелашенко зазначив, що ефективність функції регіону залежить не лише від рівня розвитку в країні, а головним чином від особливостей управління економікою, соціально-економічних відносин та використання регіональних ресурсів [6].

Ефективний розвиток в регіоні потребує побудови структури управління, заснованої на принципі раціонального використання всіх видів ресурсів при створенні сприятливого середовища. Від ефективного розвитку регіону напряму залежить стабільне зростання соціально-економічного та промислового потенціалу.

На думку Г.Самійленко, найбільш ефективним та конкурентоспроможним напрямком розвитку регіону є кооперація, в якій можуть брати участь різні за розміром та формою власності підприємства регіону та яка призводить до створення кластерів.

Кластерні структури краще реагують на важливі внутрішньогалузеві і, особливо, міжгалузеві зв'язки, сприяють поширенню технологій, інформації, маркетингових інновацій та швидше виконують потреби як замовників, так і споживачів, що в цілому дозволить підвищити рівень конкурентоспроможності, продуктивності, інноваційної активності та є важливим чинником організації нових видів бізнесу в межах кластера [10].

На наш погляд, вказане є не лише актуальним для вивчення науковою спільнотою, але і можуть бути застосовані для визначення передумов економічного зростання в регіоні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, через неефективну економічну політику, відсутність ефективних правотворчих програм та програм розвитку, наявність проблем, пов'язаних з корупційними діями, зниженням продуктивності праці та відсутністю інвестицій, фактори, які сприяли б розвитку національної економіки не працюють належним чином та не приносять бажаний результат. Тому одним із факторів успішного зростання національної економіки є забезпечення умов для регіонального розвитку.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є узагальнення передумов та пошук можливості для формування аналітичних інклюзивних факторів економічного розвитку регіонів на прикладі Чернігівської області.

Виклад основного матеріалу. Питання регіонального розвитку, комплексних економічних інститутів та логістичних інструментів доцільно розглянути на моделі Портера «Ромб конкурентоспроможності національної економіки», оскільки ця структура найкраще підходить для створення комплексних економічних інститутів, які сприятимуть регіональному розвитку в регіоні [7]: факторні умови; споріднені та підтримуючі галузі (кластери); структура і стратегія компаній, внутрігалузева конкуренція; умови внутрішнього попиту; роль випадку; роль уряду.

Для прикладу впровадження вказаної моделі розглянемо Чернігівську область. Чернігівський регіон є одним з найбільших

в Україні за площею, проте найменш заселеним, крім того має асиметричну систему розселення – 12 районів області віддалені від обласного центру на відстань понад 100 км, а 2 райони (Срібнянський і Талалаївський) – понад 200 км.

У 2017 році у Чернігівській області створено валового регіонального продукту на суму 56672 млн грн (проти 24237 млн грн у 2013 році), що становить 1,9% від загальноукраїнського показника. За питомою вагою Чернігівщина займала 16-те місце серед областей України. Обсяг валового регіонального продукту у 2017 році зріс проти попереднього року на 2,2% (по Україні – на 2,5%) [11].

За темпом зростання ВРП Чернігівщині належить 14-те місце серед регіонів України.

Отже, щоб змодельувати основні блоки за М. Портером надамо характеристику «факторним умовам» до них можна віднести:

– Земельні ресурси. Земельний фонд Чернігівської області станом на 01.01.2016 складає 3 190,3 тис. га, з них 2 067,5 тис. га (64,8%) зайнято сільськогосподарськими угіддями.

– Водні ресурси. Водну мережу області складають 1570 річок загальною довжиною 8369 км, 24 побудовані водосховища площею водного дзеркала 2,2 тис. га та велика кількість озер і ставків.

– Мінеральні ресурси. Надра Чернігівщини багаті корисними копалинами. На території області Державним балансом запасів нараховується 323 родовища (282 родовища і 41 об'єкт обліку) з 16 різноманітних видів корисних копалин, зокрема горючих (газоподібні, рідкі, тверді) та неметалічних (гірничо-хімічні, нерудні для металургії, будівельні). Розробляється 106 родовищ (72 родовища і 34 об'єкти обліку). Залишаються нерозробленими 176 родовищ.

– Лісові ресурси. Лісистість області становить 20,9%, що більше середнього по Україні (15,9%). Площа земель лісового фонду області становить 739,5 тис. га з неї площа лісових ділянок – 708,06 тис. га. Породний склад лісів Чернігівської області поділяється наступним чином: сосна – 57,8%; дуб – 15,3%; береза – 11,6%; інші деревні породи та чагарники – 15,3%.

– Людський потенціал. Впродовж 2014–2018 років чисельність економічно активного населення в області скоротилась на 14,1 тис. осіб або на 2,8% і у 2018 році становила 480,7 тис. осіб. Рівень економічної активності населення віком 15–70 років за зазначений період часу підвищився на 0,2 в.п. (з 63,9 % у 2014 році до 64,1% у 2018 році), серед осіб працездатного віку на 4,0 в.п. Рівень економічної активності в області вищий порівняно з середніми показниками по країні в цілому (по Україні – 62,6% за 2018 рік) [11].

В цілому «блок факторні умови» розвитку Чернігівщини характеризує значний потенціал для економічного зростання регіону, але суттєвою перешкодою цьому стає відсутність інклюзивних політичних інститутів та державних рішень, що ж виключною компетенцією та прерогативою уряду.

Поступово переходимо до «другого блоку – умови внутрішнього попиту». Характеристику другого блоку пропонуємо здійснити через такі фактори як *зменшення населення, ключовими причинами якого є:*

– Природні чинники (за останні 5 років кількість населення області зменшилася майже на 50 тис. осіб, або на 4,7%, у т.ч. міського на 3,4% (23,2 тис. осіб), сільського на 7,1% (26,8 тис. осіб).) Чисельність наявного населення у 2018 році становила 1005,8 тис. осіб [11].

– Міграційні чинники. Міграційні процеси, що відбуваються в області, виступають дестабілізуючим фактором, який зумовлює скорочення чисельності населення й негативно впливає на зміну його структури. У 2018 році склалося міграційне скорочення – 1883 особи. Для вказаного сприятливим фактором стало отримання Україною безвізового режиму з ЄС, який стимулював витік кваліфікованої робочої сили з Чернігівської області, залишивши в регіоні неактивні робочі ресурси з низькою оплатою праці, що не спроможна належним чином розвивати споживчий ринок.

– Нестача робочих місць, високий рівень безробіття. Рівень безробіття серед населення віком 15–70 років у 2018 році становив 10,6% (у середньому по Україні – 8,8%),

у працездатному віці – 11,0% (у середньому по Україні – 9,1%) та впродовж досліджуваного періоду має тенденцію до зниження у віці 15–70 років на 0,6 в.п., у працездатному віці – на 1,1 в.п. Такі показники мають значний вплив на регіональний ВНД, який в свою чергу являється одним із основних показників інклюзивного зростання економіки.

– Рівень доходів населення. За 2018 рік номінальні доходи населення становили 68,6 млрд грн, що у 2,3 рази більше 2013 року, у тому числі наявні доходи, які можуть бути використані на придбання товарів та послуг, склали 51,6 млрд грн, що у 2,0 рази більше. Середньомісячна заробітна плата штатних працівників у 2018 році зроста порівняно з 2013 роком у 2,8 рази (по Україні – у 2,7 рази) і склала 6995 грн. За рівнем заробітної плати область продовжує займати одне з останніх місць серед інших регіонів, а саме 22-ге у 2013 році (76,3% до заробітної плати по Україні) та 23-тє у 2018 році (78,9 %) [11].

– Рівень ділової підприємницької діяльності. За результатами рейтингу Regional Doing Business-2018 за рівнем сприятливості умов для ведення бізнесу в Україні Чернігівщина займає 6 місце. Структура підприємництва регіону майже повністю складається із малого та середнього бізнесу – 99,9% від загальної кількості підприємств в регіоні [11].

Ще однією негативною тенденцією є те, що в регіоні діловий сектор переважно роздрібний та дрібнооптовий, бракує стартапів, а малому та середньому бізнесу важко залучати інвесторів для інновацій та розвитку. Ці інноваційні компанії, що працюють у цьому регіоні, є переважно західно-європейськими, канадськими чи американськими компаніями, що працюють на основі аутсорсингу. Тому їх присутність у цьому регіоні має дещо негативний вплив на перспективи розвитку регіону. Завдяки цьому ви можете забезпечити роботу професіоналів, але оскільки вони не живуть, місцеві продукти не створюються. Протягом 2015–2018 років в регіоні наявні тенденції зростання обсягів освоєних капітальних інвестицій: індекс капітальних

інвестицій коливався в межах від 112,0% (за 2015 рік) до 134,8% (за 2017 рік) та 117,7% (2018 рік). За галузями та обсягами освоєних інвестицій традиційно утримують лідерські позиції сільське господарство, промисловість та будівництво.

В економіку Чернігівської області у 2018 році були внесені прямі іноземні інвестиції з 38-ми країн світу. Лєвова частка, а саме 85,5% загального обсягу інвестицій належить інвесторам із Великої Британії.

«Структура і стратегія компаній, внутрігалузева конкуренція», є наступним блоком моделі М.Портера його характеристику варто почати з того, що стратегічне управління має два типи стратегій. Забігаючи наперед зазначимо, що обидва застосовують в тому числі і в кризові періоди.

Перший тип стратегій – стратегії росту (концентрованого росту – вихід зі старим продуктом на нові ринки або створення нового продукту для старих та нових ринків; диверсифікованого розвитку; інтегрованого росту – тобто, під час процесів масової приватизації були створені вертикально-інтегровані структури в межах фінансово-промислових груп).

Другий тип – стратегія скорочення. За мету стратегія скорочення передбачає оптимізацію витрат та максимальне акумулювання фінансових ресурсів від продажу активів для переходу до стратегій зростання.

У 2017–2018 роках зовнішньоекономічна діяльність підприємств Чернігівщини характеризувалась поступовим нарощенням обсягів торгівлі товарами та послугами.

Рівень конкуренції за секторами коливається від монополії на комунальні послуги, залізничний транспорт та інше управління до майже досконалої конкуренції на сільськогосподарському (зерновому, олійному) ринку. З точки зору формування інклюзивних установ, існування монополій у сфері управління комунальними послугами, електропостачання, газо- та водопостачання та залізничного транспорту є негативним і може вважатися видобувною агенцією. Його ліквідація залежить від ефективної політики держави та уряду і вимагає суттєвої реформи відповідних ринків.

Деякі з них сьогодні зникли, але з'являються нові, які відповідають потребам сьогодення, з великою додатковою вартістю та наукомісткістю, а отже, за відповідної ефективної політики уряду щодо їх підтримки та розвитку можна сподіватися на майбутнє інклюзивне зростання економіки Чернігівського регіону.

Таким чином, роль випадку в ромбі М. Портера на сучасному етапі становлення регіональної економіки буде відведена позитивним чинникам формування та реалізації регіонального продукту.

Прогнозовано, що інклюзивними інститутами, які сприятимуть регіональному розвитку, можуть стати:

- програми стимулювання підприємництва в тому числі середнього та малого бізнесу, які в період пандемії не мали стабілізаційної подушки та зазнали збитків, заохочення інноваційних проєктів, ініціація стартапів, для яких необхідно створити структуру інформаційної системи прийняття рішень для стримування проєктних ризиків;

- запровадження відновлювальної енергетики (сонячна, вітрова, концепції логістики, або «зеленої логістики»);

- розвинена виробнича, соціальна, інституційна інфраструктура;

- ефективні технології сільськогосподарського виробництва (відновлення лісового господарства, розведення риби тощо);

- освітні та науково-дослідні кластери для забезпечення розвитку високотехнологічних галузей економіки;

- цифрова економіка та її інфраструктура, що базуються на технології блокчейнів.

Найважливішим елементом інклюзивного зростання можна вважати інфраструктуру, особливо логістику. Різні дослідження показали, що найсерйозніша проблема нерівності, а саме низький інклюзивний рівень економічного зростання, виникає в країнах з нерозвиненою інфраструктурною мережею. Глобальна загроза COVID 19 посилила важливість цифрових технологій, змусила інтернет-бізнес, збільшила кількість користувачів служб доставки, перевірила ефективність ланцюга поставок та виявила вразливі місця в кожному регіоні. Розвиток

регіональної економіки залежить від специфічної сфери дослідження ресурсів, в тому числі інтелектуальних. Важливим фактором розвитку регіону є його інтелектуальні ресурси.

Висновки і пропозиції. Підтверджено, що ефективність функціонування регіону залежить від способів управління економікою, соціально-економічних відносин та особливостей використання місцевих ресурсів, а для ефективного його розвитку необхідно формувати інклюзивні інститути. Аналіз конкурентоспроможності регіону за моделлю «Ромб конкурентоспроможності» М. Портера дозволив виявити фактори, що сприятимуть створенню інклюзивних економічних інститутів та підтвердити необхідність підтримки з боку уряду, тобто необхідність формування не лише економічних, але й інклюзивних політичних інститутів.

Подальшого дослідження потребують проблеми формування таких інклюзивних політичних інститутів, які сприятимуть перетворенню екстрактивних економічних інститутів країни та регіону на інклюзивні.

Література:

1. Аджемоглу Д., Робінсон Д. Чому нації занепадають? Походження влади, багатства та бідності. Київ : Наш формат, 2016. 472 с.
2. Герасимчук З., Ковальська Л., Хвищун Н. Регіональні логістичні системи: теорія та практика : монографія. Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2011. 264 с.
3. Куижєва С.К., Гажєва З.Д., Лябах Н.Н. Моделирование динамики развития интеллектуальных ресурсов региона. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modelirovanie-dinamiki-razvitiya-intellektualnyh-resursov-regiona> (дата звернення: 10.01.2021).
4. Иванов Н.Н. Информационно-сервисные системы в управлении сложным экономическим объектом : монография. Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2005. 252 с.
5. Маргіта Н.О., Криницька М.Ю. Особливості управління логістичними ризиками на вітчизняних підприємствах та підходи до їх оцінки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Логістика.* 2016. № 846. С. 110–119.
6. Пелашенко А.В. Логістичний підхід до формування регіональної політики з метою підвищення ефективності соціально-економічного розвитку в післякризовий період. *Наукові праці НДФІ.* 2012. № 4 (61). С. 104–106.
7. Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран. Москва : Международные отношения, 1993. 896 с.
8. Приходченко Т.А. Теорії та концепції регіонального розвитку. *Електронний журнал «Ефективна економіка».* 2016. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5149>. (дата звернення: 20.01.2021).

9. Прогнімак О.Д. Інклюзивний розвиток України: перешкоди vs перспективи. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 1 (51). С. 187–197
 10. Самійленко Г.М. Кластерні структури регіонів України: теоретичні аспекти, проблеми та перспективність практичної реалізації. *Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал*. 2019. № 1 (17). С. 155–165.
 11. Стратегія сталого розвитку Чернігівської області до 2027 року. URL: https://cg.gov.ua/web_docs/1/2019/04/docs/Стратегія_розвитку_2027_der_f.pdf (дата звернення: 20.01.2021).
6. Pelashenko A.V. (2012) Logistychnyj pidhid do formuvannja regional'noi' polityky z metoju pidvyshhennja efektyvnosti social'no-ekonomichnogo rozvytku v pisljakryzovyj period [Logistic approach to the formation of regional policy in order to increase the effectiveness of socio-economic development in the post-crisis period]. *Scientific works of NDFI*, vol. 4, no. 61, pp. 104–106.
 7. Porter M. (1993) *Mezhdunarodnaja konkurencija. Konkurentnye preimushhestva stran* [International competition. Competitive advantages of countries]. Moscow: International Relations. (in Russian)
 8. Pryhodchenko T.A. (2016) Teorii' ta koncepcii' regional'nogo rozvytku [Theories and concepts of regional development]. *E-journal "Effective Economy"*. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5149> (accessed 20 January 2021).
 9. Prognimак O.D. (2018) Inkljuzyvnyj rozvytok Ukraїny: pereshkody vs perspektyvy [Inclusive development of Ukraine: obstacles vs prospects]. *Economic Bulletin of Donbass*, vol. 1, no. 51, pp. 187–197.
 10. Samijlenko G.M. (2019) Klasterni struktury regioniv Ukraїny: teoretychni aspekty, problemy ta perspektyvnist' praktychnoi' realizacii' [Cluster structures of Ukrainian regions: theoretical aspects, problems and prospects of practical implementation]. *Problems and prospects of economics and management: scientific journal*, vol. 1, no. 17, pp. 155–165.
 11. Strategija stalogo rozvytku Chernigivs'koi' oblasti do 2027 roku [Strategy of sustainable development of Chernihiv region until 2027]. Available at: https://cg.gov.ua/web_docs/1/2019/04/docs/Стратегія_розвитку_2027_der_f.pdf (accessed 20 January 2021).

References:

1. Adzhemoglu D., Robinson D. (2016) *Chomu nacii zanepadajuť? Pohodzhennja vłady, bagatstva ta bidnosti* [Why do nations decline? The origin of power, wealth and poverty]. Kyiv: Our format. (in Ukrainian)
2. Gerasymchuk Z., Koval's'ka L., Hvyshhun N. (2011) *Regional'ni logistychni systemy: teorija ta praktyka* [Regional logistics systems: theory and practice]. Lutsk: RVV LNTU. (in Ukrainian)
3. Kuyzheva S.K., Gazheva Z.D., Ljabah N.N. (2013) *Modelirovanye dynamyky razvytyja yntellektual'nyh resursov regyona* [Modeling the development dynamics of the regional intellectual resources]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/modelirovanie-dinamiki-razvitiya-intellektualnyh-resursov-regiona> (accessed 10 January 2021).
4. Ivanov N.N. (2005) *Informacionno-servisnye systemy v upravlenii slozhnym jekonomicheskim ob'ektom* [Information and service systems in the management of a complex economic object]. Donetsk: LLC "Yugo-Vostok, Ltd". (in Russian)
5. Margita N.O., Krynyč'ka M.Ju. (2016) Osoblyvosti upravlinnja logistychnymy ryzykamy na vitchyznjanyh pidprijemstvah ta pidhody do i'h ocinky [Logistics risk management

Аннотация. В статье проанализированы научные мысли о инклюзивные экономические институты в исследованиях отечественных ученых. Доказано, что эффективное развитие в регионе требует построения структуры управления, основанной на принципе рационального использования всех видов ресурсов при создании благоприятной среды. Предложена модель регионального развития, комплексных экономических институтов и логистических инструментов рассмотреть на модели Портера «Ромб конкурентоспособности национальной экономики» на примере Черниговского региона. Анализ конкурентоспособности Черниговского региона позволил выявить факторы, способствующие созданию инклюзивных экономических институтов и подтвердить необходимость поддержки со стороны правительства, то есть необходимость формирования не только экономических, но и инклюзивных политических институтов.

Ключевые слова: регион, развитие региона, институт, инклюзивность, инклюзивный развитие, инвестиции, социально-экономическое развитие.

Summary. The article analyzes scientific ideas about inclusive economic institutions in the research of domestic scientists. It is investigated that effective development in the region requires the construction of a management structure based on the principle of rational use of all types of resources in creating a favorable environment. Due to inefficient economic policies, lack of effective law-making and development programs, problems related to corruption, reduced productivity and lack of investment, factors that would contribute to the development of the national economy do not work properly and do not bring the desired result. Therefore, one of the factors of successful growth of the national economy is to provide conditions for regional development. The main purpose of this work is to generalize the preconditions and find opportunities for the formation of analytical inclusive factors of economic development of the regions on the example of Chernihiv region. The most important factor of inclusive growth can be considered infrastructure, in particular logistics. Various studies show that the problem of inequality, ie the low degree of inclusiveness of economic growth, is most acute in countries with underdeveloped infrastructure networks. The global threat of COVID 19 has exacerbated the importance of digital technology, forced online business, increased the number of delivery service users, tested the effectiveness of supply chains, and revealed the vulnerabilities of each region. The development of the